

Снежана С. Башчаревић²

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици
Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

ДУХОВНИ И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ У ЈУТАРЊОЈ СВЕТОСАВСКОЈ МОЛИТВИ МИРКА МАГАРАШЕВИЋА³

Сажетак: Рад има за циљ да осветли песничко деловање Мирка Магарашевића које има једну специфичност, а то је очување духовног и националног идентитета. Анализа је усмерена на песму Јутарња светосавска молитва у којој доминирају мотиви вере и родољубља. Приликом истраживања примењен је плурализам метода. Закључено је да Мирко Магарашевић религију схвата као духовни завичај и духовну отаџбину, као основ духовног и националног идентитета, а молитву доживљава као највишу форму духовне културе и најдубљи израз човечне духовности.

Кључне речи: М. Магарашевић, духовно, национално, идентитет, молитва.

Данас смо суочени са цивилизацијском збрком која се претаче у свакодневни живот по свим мерилима његове острашћености и неодмерености; која пре доводи у питање, него што отвара простор за самеравање нашег сопственог статуса у времену и простору. Проблем и питање односа вере и нације из перспективе дела Мирка Магарашевића⁴ више је него јасан уколико се уважи његова

² snezanabascarevic@hotmail.com

³ Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије*, евиденциони број 178028, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за српску културу у Приштини – Лепосавићу.

⁴ Мирко Магарашевић рођен је 1946. године у Београду. Песник, преводилац и књижевни критичар објавио је 14 књига поезије (најновија је *Светосавски калем* којој припада песма која је предмет наше анализе) и 9 књига есеја. До сада је изабрао и први приредио поезију Т. С. Елиота и есеје Д. Х. Лоренса; сачинио селективан избор прича и новела А. П. Чехова у више издања, избор поезије Десанке Максимовић и особен одабир путописа Јована Дучића. Учествовао је у раду Задужбине „Десанка Максимовић”, а данас сарађује са Задужбином „Доситеј Обрадовић” и Фондацијом „Борислав Пекић”. Покренуо је 1995. године часопис *Исидоријана* – гласило Удружења „Исидора Секулић” које подстиче и окупља наше елитне књижевне теоретичаре, истраживаче дела Исидоре Секулић.

констатација да живимо у окружењу које је и у духовном и у материјалном смислу речи далеко више изложено погибелјима, него што се то мисли, и које је на граници свакодневних упросечавања. Он је пишући слутио, слутећи упозоравао, упозоравајући сугерисао. Не дозволивши да му ма шта промакне креће се самоуверено магистралом која се чак и графички може приказати не толико као права, колико као изломљена линија у сталном успону у оквиру које су врхови ти који обавезују, а удолине тренуци пресабирања и нових искушења која нам предстоје. Никада у довољној мери задовољан оним до чега је досегао, Магарашевић своје дело гради, уосталом, као што се свако дело гради - тамо где су сами његови врхови.

Свој стваралачки живот Мирко Магарашвић проводи у отвореној или мање видљивој борби за очување националног идентитета. То деловање има једну специфичност, која му се много пута светила – тежња да одабира и оплемењује. Његова борба покушава да очува пламичак духовности једног етноса и једне етике, да одржи један исти правац. Магарашевић том проблему прилази са захтевом да се прошлости мора прићи реалистички, као скупу успеха и неуспеха. Он заговара идеју да је наш народ део много ширег корпуса – човечанства. И Свети Сава, први српски просветитељ, видео је наш народ као део хришћанског народа који је обилазио прикупљајући духовно знање којим ће ојачати његов национални идентитет. Из тог разлога определили смо се да предмет нашег разматрања буде Магарашевићева песма *Јутарња светосавска молитва* из збирке *Светосавски калем*, написана у духу светосавља, који аутор следи у свом целокупном стваралаштву.

Магарашевићева размишљања о националном питању заснивају се на ставу да национални идентитет потиче од колективне психологије која се мање више обликује националном културом, али такође и односом народа према својој вери. Сваки народ гради своја национална осећања кроз колективну психологију и колективни дух, али га артикулише кроз националну културу. Иако се сматра да је традиција предестинација живота једног народа, она то није. Она је само резиме његовог историјског пута; *посуда* у којој се чува предање, тј. колективна свест. За Магарашевића национални идентитет је од суштинске важности, јер он формира јединку која својим специфичностима даје значајан допринос човечанству. Он је отворио једно врло значајно питање: у каквом је односу религија и национално осећање једног народа, а

из тога, и у каквом је односу религија једног народа и очување националног идентитета.

Народ без вере не може да очува свој идентитет, јер су историју стварали и стварају народи са националним религијама. И епископ Николај је тврдио да је вера услов за очување националног идентитета, да нација не може да има ни духовни идентитет ни националну независност, нити да извојује национално ослобођење, без вере. Размишљања Мирка Магарашевића припадају простору који ће га до краја живота занимати, а то је изградња културе и стварање метафизичке подлоге за очување и развој националног интегритета.

Он колективно осећање нације према споља и према унутра, своје појављивање па и своје изворе, не заснива на тренутном или историјском прагматизму већ на националном осећању и предању. Нација ће, према његовим уверењима, критичким само-сагледавањем ојачати своју хармонију и чврстину, а народ треба да тежи култивисанијем колективном животу који треба да се заснива на културнијем и моралнијем човеку.

Читати поезију Мирка Магарашевића је, у извесном смислу, вежбање проницљивости. Читалац који се његовој поезији враћа у одређеним временским размацама, открива једно специфично благо, које ретко бива примећено, а то су узгредне опаске. Те узгреднице, вишеструко обогаћују читаоца и награђују га порукама које је, обично превидео. Родољубље, које Магарашевић жели да култивише, уведе у сферу оплемењујућег рација, показује се као витешко ратовање. Не без разлога он национално осећање и патриотизам, у већини својих песама, назива најлепшом али и најстрашнијом народном страшћу.

Овај песник представља круну књижевног узлета и еманципације наше књижевности, достизање посебног сензибилитета и експресије. Он служи своме народу на најбољи могући начин културно и нимало ограничено. Дубоко проживљавајући историјско време, Мирко Магарашевић је своје родољубље показао литерарним ангажманом. Више из морално-патриотских, а мање из уметничких побуда, као интелектуалац, Магарашевић се сматра одговорним духу времена. У дубоко моралном преиспитивању: да ли прећутати то време у споственом животу и стваралаштву или одговорити на историјски изазов, Мирко Магарашевић је ово питање решио објављивањем књига, дајући тако свој допринос не пуком уметничком прозом, већ дубином унутрашњег бића садржаног у појму националног. То је

више морална, него уметничка потреба, више ангажман, него естетизам. Сав претходни тематски опус Мирка Магарашевића (религиозне теме, грађанска класа из које потиче, интелектуалност упоште), био је у потпуној супротности са новим прокламованим вредностима, са предзнацима превазиђеног и декадентног у времену. У оваквој ситуацији и интелектуалној позицији он је снагом свог ума и интелекта, покушао, пре свега да у својим књигама интелектуално поштено потражи и пронађе заједничке параметре себе, васпитања и друштва којем припада.

Предмет спознаје и религије и уметности јесте човекова природа, његов положај у свету (Елиаде 1996: 193). Сродност између уметничког и религиозног погледа на свет толико је јака и очигледна да је уметност и религију у модерној култури могуће посматрати као једну симбиотичну форму људске духовности. Свако уметничко дело израз је и производ културе у којој је настало, али оно по својој природи тежи да собом сублимише, а не само да симболише духовност бића које га је створило. Питање вере увек је дубоко скривено у најтананијим одајама личности и темељи се на њеном ставу (Петровић 1994: 198). Вера је ствар опредељења и непрестаног трагања за смислом. То осећа и саопштава Мирко Магарашевић у свом књижевном делу.

Магарашевић прихвата основне хришћанске вредности као врховне критеријуме у процени како уметничког стварања тако и егзистенцијалног и историјског искуства и цивилизацијских напора човечанства. Хришћанске вредности он не доживљава као метафизичке него као антрополошке феномене; другим речима, религија није једино одређено схватање Бога него превасходно једно лично осећање човека, његове природе и судбине. Овакав доживљај религије происходи из православне традиције, односно из духа Источног хришћанства, које Бога не схвата само као трансценденталну реалност него једновремено и као иманентну вредност људске егзистенције. У језгру духовног живота Мирка Магарашевића налази се теоцентрична визија света, која представља основу њене антропологије, а антропологија је, опет, средиште њене естетике и поетике.

Треба, међутим напоменути да религиозно језгро Магарашевићеве персоналне духовности није увек јасно видљиво и дејствено у његовим песмама. Наиме, он духовне појаве обично опева изнутра њих самих. Он осветљава и експлицира њихове идеалне суштине, унутарњу духовну и егзистенцијалну динамику, а не самерава их увек и доследно у светлости хришћанских

вредности. Његов приступ духовним феноменима је иманентан, прирођен самим појавама о којима пева. Но, иако хришћанске вредности не ставља увек као меру вредности, смислености и истинитости појединачних духовних трагања и остварења, Магарашевић те вредности готово увек подразумева. И онда када у појединим културним појавама и остварењима открива њихову унутарњу драматику, динамику, противречности, замршене сложености, путеве и странпутице, па и духовну и егзистенцијалну трагику творца тих разнородних духовних форми у култури, Магарашевић у интуицији стално има православну антропологију као истинито виђење човека, његових напора, стремљења и остварених дела. Жудња за истином о човеку, о његовој судбини и вишем, божанском смислу његове егзистенције лебди и трепери као поетска аура у којој се наговештава христожењива усмереност духовне личности.

Једноставност је онај човечни идеал који Мирко Магарашевић налази у православној антропологији и којем тежи његова душа и поред тога што осећа замршеност, хаотичност и сложеност сопствене телесне и духовне егзистенције, као и мисаону, емоционалну и егзистенцијалну сложеност културних феномена које покушава да осветли и опева. Први и главни постулат Магарашевићеве антропологије, која се налази у језгру, у темељу, у позадини или трепери у мисаоној аури његове књижевне делатности, можда је сублимисан у следећем сликовито изложеном спознању:

*„Не дај народ мој Господе
Зверима иним и пегавим.”*

(Магарашевић 2007:11)

Магарашевић сматра да је *светлити* – највише егзистенцијално, духовно и стваралачко стање које човек може да досегне сопственим напорима. Велика једноставност и велика логика јесу два вечна и вечно здрава услова да човек буде светлост и да досегне светост као најблагородније стање човечне егзистенције. Ослобађати се свега земног, пролазног и временитог, свих индивидуалних садржаја, сваке страсти, мисли и емоције, не тражити ништа за себе, не жалити се, не проклињати и не преклињати, сродити се са свиме што је Бог призвао у постојање – туда води човеков пут у светлост и светост.

Иако у Магарашевићевом књижевном опусу нема много песама у којима он непосредно говори о хришћанским истинама и вредностима, неке његове песме, које имају карактер најинтимнијих исповести, посвећене су управо апологији вере. Он на богословски поетичан и драматичан начин излаже најдубља питања којима се бави хришћанска онтологија: односом личног и васељенског, човечанског и божанског, временитог и вечног. У оваквим човековим чежњама евоциран је лик свечовека и духовна жудња за свеживотом. И Николај Велимировић је био у искушењу да свечовека, кога је својом мишљу, маштом и духовним жудњама створио сам човек изједначи са богочовеком, Сином Божјим.

У духу религиозних визија, идеалан човек је свечовек, онај ко је својом природом и духом у извесном степену наиндивидуалан, наднационалан и надвремен. Магарашевић га оживљава у ситуацији кад моли Господа да не дâ:

*„Овај народ онима који нов пород,
Све добре и скрушене
Претварају у смушене,
А бистре и паметне
У несите, пусте и разметне!”*

(Магарашевић 2007: 11)

Да би живео свеживот, да би могао ходати кроз сва времена и места, свечовек жуди да се ослободи граница физичке егзистенције и да се сроди са унутарњим, духовним, безграничним и вечним бићем (Фром 1984: 53). Магарашевић живо, сликовито и прецизно сублимише и исказује религиозну свест, али је не прихвата као пуну и коначну истину о човековом надземаљском животу у вечности. Он слуги и зна да је битан једино начин на који свечовек види Бога у жељи да му се приближи и да у себи открије потенцијални свеживот, а друго је како Бог види и познаје човека. Не само људе него и природу, животиње, судбине, срца Бог препознаје и види у заједници и вези небесној. Зато му се песник обраћа:

*„Не дај Господе ове младице,
Силне оранице и шљивике,
Ове ливаде и пашњаке,
Толике реке и чисте изворе
Не дај све ове густе горе
На уцене, варке и преваре!”*

(Магарашевић 2007: 11)

Све живо у људској души и све живо у свету међусобно се прожима и дотиче; сви се међусобно привлаче као бића истог створитеља. У драматичном обраћању човека Господу, Магарашевић разоткрива основни неспоразум између земног и небесног, временитог и вечног. У напору да се ослободи свих овоземаљских тегоба, страсти, задовољстава и страдања, свега што је пролазно и временито, човек жуди за Богом, свеживотом, вечним животом. Он замишља да зна суштину Бога, да зна каквог човека Бог жели и воли, познаје и признаје, те да му се својим знањем и духовним подвигом може приближити, да упркос томе што је његов живот временит може коначно досегнути вечност, свеопшти живот у Богу и са Богом. Али, будући да је вечност неограничена, у њој ниједан циљ и ниједно духовно и егзистенцијално стање не могу бити коначни, јер би такав циљ и такво стање ограничили и саму вечност. Човек не може сам себе подићи у вечност; то може једино Господ. Једно је, дакле, вечност и блаженство како га замишља човек у дубинама своје религиозне душе, у овоземаљском животу и времену, а друго је вечност у Богу. Ову теолошку идеју, наговестио је Мирко Магарашевић у наведеним стиховима.

Како смо видели у песми *Јутарња светосавска молитва*, Магарашевићева религиозност се исказује у молитви са актуелним религиозним визијама модерног уметника и мислиоца. Он стиховима осветљава време у духу древног православног предања и искуства цркве. Уметност и светост су две највише форме човечје обдарености, најплеменитији изрази човечног духа и најбољи плодови човековог егзистенцијалног напора. Али, те две форме су разнородне, а не истоветне и истовредне. Иако не жели да међу њима успостави субординацију него координацију, Мирко Магарашевић у описивању садржина тих двеју форми, ипак, ставља светост над уметност.

Уметник покушава да вечност ограничи историјским и културним временом; светитељ успева да реално време своје индивидуалне земаљске егзистенције живи као космичко свевреме (Јеротић 2004: 104). У томе је суштинска разлика у поимању времена и вечности у уметности и у религији. И уметност и светост су божји дарови човеку. Бог је присутан и у напорима уметника и у егзистенцији свеца. Уметник прима стање света које јесте; он тражи врховне идеале у овом свету; и сам Бог је с уметником у границама овог света. И онда када једно време, један народ, или многи народи и велики талас историјског времена памте и славе једно уметничко дело, над њим се увек надвија неизговорено

питање и сумња: да ли је то дефинитивна и вечна вредност у култури и људском животу.

Има ли правде у оваквом крајњем исходу свих човекових егзистенцијалних мука и највиших и најплеменитијих духовних напора? – пита се Магарашевић у подтексту песме. Људско поимање правде је ограничено. Човек може намирити правду једино ако је препозна и осети у *Јеванђељу*. Оно што је човек својим трудом створио може вечно да живи једино у Богу, као додавање ономе што му је Бог дао, а у историји, култури, у људском времену и илузији надвремена све најбоље што је створио траје само неко време, па прође и заборави се.

Само по себи намеће се питање: да ли ово једна песимистична историозофска и културолошка идеја за човека који верује у цивилизацијски процес, у људске моћи и људску историју као највише вредности? За Мирка Магарашевића, који дубље и пуније живи у духу црквене културе него у хоризонту световне цивилизације, слутња да је све земаљско и светско - временито и самим тиме – пролазно, није туробна и резигнирана него, радосна и светла. Уосталом, између земаљског и небеског света, времена и вечности, не зјапи непремостива провалија, нити су они раздељени непрелазним баријерама. Земаљски свет и време не могу ни обухватити ни заменити свет небесни и вечност, али вечност обухвата и време и манифестује се и у њему и на земљи. Присуство вечности и божанских духовних и творачких енергија Мирко Магарашевић осећа у самој земљи и у човековом духовном раду у овоземаљским просторима. Те своје визије и осећања он је експлицитно исказао у стиховима:

*„Не дај Господе милу
Нашу једину Србију
На јалове букаче и бусију,
За нуке приче, кесе и зајмове,
Не дај чопоре курјака
На јагњеће снове и сајмове!”*

(Магарашевић 2007: 11)

Човеков живот и рад на земљи обухваћени су мистичким, божанским творачким енергијама и плановима (Радуловић 2008: 77). Земљина енергија, у ствари је израз божанске енергије и објективизација мистичног божанског плана васељене, па су стога закони које човек изводи из енергије земље логични у вишем

смислу. Радом на земљи човек сарађује у коначном остваривању Божјег плана и домостроја васељене. Животом и радом на земљи, у времену, човек је већ присутан или је позван и способан да буде присутан и у вечности и у мистичким односима у космосу.

У овоземаљским просторствима вечност је најјаче и најпрегледније присутна у цркви. Црква је космички простор на земљи и вечност спуштена у време. Овакве визије и осећања Мирко Магарашевић је исказао у *Јутарњој светосавској молитви*. За песника је молитвени час једини, кратки и пролазни трен сливене заједнице Бога, песника и човека. Озарен духовно слободном молитвом кроз коју Господ улази у сваког човека и смирује људске душе пуне тескобе, страсти, таштине, сумњи, незадовољства, гнева и жеље за осветом, Магарашевић је кроз наведене стихове указао на смисао и сарджај вере.

У молитви сваки човек може, бар на тренутак, мислити о свом животу не као човек, него као духовна личност. У песми *Јутарња светосавска молитва* Магарашевић је изложио једну оригиналну и личну теолошку апологију пролазности. Видели смо да је он, као какав антички мудрац, искрено осећао да је пролазно све што нестаје, што се збива и што јесте у овоме свету; и човекове најузвишеније духовне творевине, оно нешто ново и непоновљиво што је човек створио и приложио лепоти и драматици постојећег света, такође је пролазно; и ти духовни светови једном ће потонути. Видели смо такође да је сваком човеку, уметнику посебно, болна свест о пролазности. Ако и може да се помири са осећањем и сазнањем да је све у свету пролазно, човек је дубоко неспокојан пред осећањем сопствене смртности. Он жуди да његова егзистенција, личност и дело буду трајни. Али трајно није исто што и вечно. Вечност је квалитет егзистенције и атрибут личности, а не квантитет и трајање времена. Вечном животу, животу у вечности, као новом стању преображене егзистенције и личности, ближа је свест о пролазности живота него човекова горда жудња да оно што он ствара буде трајно. До тих виших духовних стања човек се уздиже онда кад зна да је вечни живот у Богу, а не у његовим духовним творевинама и материјалним постигнућима. Бог је човека обдарио свешћу о пролазности овоземаљског живота да би могао истинито живети на земљи и мислити о животу. Живот је леп, чудесан и смислен онда кад човек у себи пробуди племениту сагласност са судбином пролажења. Из оплемењене и мудре свести о пролазности Магарашевић не развија учење о беживотном миру као пожељном стању егзистенције, већ,

напротив, афирмише животни елан и динамику егзистенције који покрећу пролазност. Узнемирену човекову свест о пролазности у времену може да оплемени само свест о Богу и вечности. Узнемирено осећање пролазности, оплемењено свешћу о Богу, прераста у осећање блаженства, мира са собом и у себи, и мира са другим људима. Овакво схватање смисла пролазности потпуно је усклађено са православним осећањем времена односно вечности.

На крају, можемо закључити да Мирко Магарашевић православље схвата као духовни завичај и духовну отаџбину; као основ духовног и националног идентитета. Молитву доживљава као највишу форму духовне културе, најдубљи израз човечне духовности, најједноставнији и прави пут човековог самоспознања, али и сазнања света у коме живи и спознања крајњег смисла живота. У молитви са другима човек излази из овога света и времена, превазилази тегобе свакидашњег живота, преображава се. У молитви човек на нов начин види свет и себе у њему, друкчије осећа и разуме недаће, болове и страдања који су прирођени сваком животу. Овако схваћена духовна надмоћ живи у пространој ирационалној слободи која је скривена у људском бићу. У сваком човеку, дакле, не само у мудрому, даровитом, креативном, славном и моћном, дух је надмоћан над животом. Мирко Магарашевић искрено осећа да су побожност и молитва залога духовног достојанства сваког човека, па да су утолико то и најшире и најсмисленије форме духовног живота и духовног човековог стварања на земљи. А та врста живљења и стварања подарена је свима и свакоме, у свим народима и временима. Тако схваћен духовни живот обухвата и свеколику књижевност, уметност, све аутентичне и смислене духовне напоре човекове; из таквог живота извиру сва славна дела и велика достигнућа човечанства; сва се враћају у веру и у њима се упрошћавају и наново осмишљавају, као што човек у молитви упрошћава свој живот односно успоставља духовну надмоћ над њим.

ИЗВОР

Магарашевић, Мирко. *Светосавски калем*. Београд: Песничка мануфактура, 2007.

ЛИТЕРАТУРА

Булгаков, Сергеј. *Православље*. Нови Сад: МС, 1991.

- Велимировић, Николај. *Религија Његошева*. Подгорица/Пећ: Октоикс/ Народна библиотека Његош, 1994.
- Елиаде, Мирча. *Водич кроз светске религије*. Београд: Народна књига /Алфа, 1996.
- Јеротић, Владета. *Дарови наших рођака II*. Београд: Просвета, 1993.
- Јеротић, Владета. *Човек и његов идентитет*. Београд: Арс либри, 2004.
- Јунг, Карл. *Човек и његови симболи*. Загреб: Младост, 1973.
- Маца, Карло. *Поклоничка путовања, Верски туризам историјско-културолошки приступ*. Београд: Службени гласник, 2009.
- Петровић, Сретен. *Социологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1994.
- Радуловић, Милан. *Књижевност и теологија*. Источно Сарајево/Београд: Институт за књижевност и уметност/ Православни богословски факултет, 2008.
- Фром, Ерих. *Догма о Христу*. Загреб: Напријед, 1984.

SPIRITUAL AND NATIONAL IDENTITY IN SAINT SAVA MORNING PRAYER MIRKO MAGARASEVIC

Summary: *This paper sheds light on the poetic action Mirko Magarasevic which has one specificity, and that is to preserve the spiritual and national identity. Poet believes that a nation without a national church can not preserve their identity, because they create history and to the people with the national religions. The analysis measured the song Saint Sava morning prayer dominated by motives of faith and patriotism. It was concluded that Mirko Magarasevic orthodoxy understood as a spiritual homeland and spiritual homeland, as the basis of spiritual and national identity, and prayer seen as the highest form of spiritual culture and deepest expression of a humane spirituality.*

Key words: *M. Magarasevic, spiritual, national, identity, prayer.*